

УДК 37.036:371.383(477.51-21)''18/19''

**РЕАЛІЗАЦІЯ ВИХОВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЛІТЕРАТУРНО-МУЗИЧНИХ ВЕЧОРІВ ДЛЯ МОЛОДІ У ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ
М. НІЖИНА (КІНЕЦЬ ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТ.)**

Світлана Самаріна

*Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя
вул. Кропив'янського, 16600 Ніжин, Чернігівської обл., Україна*

Розкрито виховний потенціал та роль літературно-музичних вечорів у вихованні молоді кінця ХІХ–початку ХХ століття. На підставі аналізу архівних і літературних джерел схарактеризовано особливості проведення літературно-музичних вечорів у Ніжинській чоловічій гімназії (1840–1917) та Історико-філологічному інституті князя Безбородька (1875–1917).

Ключові слова: літературно-музичні вечори, виховний потенціал, чоловіча гімназія, Історико-філологічний інститут.

Проблема виховання молоді в Україні, що реалізувалась в умовах вищих та середніх навчальних закладів, у різні часи була одним з найактуальніших і найскладніших завдань. Для вирішення проблем сучасного реформування освіти необхідно передусім вивчити та осмислити вітчизняні традиції і багатий виховний потенціал педагогічної думки України. У цьому аспекті науковий інтерес становить дослідження досвіду проведення літературно-музичних вечорів наприкінці ХІХ – на початку ХХ століття.

Аналіз сучасних наукових досліджень, періодичних видань, навчально-методичних посібників виявив, що проблема реалізації виховного потенціалу літературно-музичних вечорів та їхня роль у вихованні молоді наприкінці ХІХ – на початку ХХ століття детально не розглядали сучасні дослідники і не висвітлювали як науково-педагогічний аспект. Окремі відомості та згадки щодо організації літературно-музичних вечорів знаходимо у публікаціях Ж. М. Володченко, О. Я. Ростовського, Г. В. Самойленка.

Відсутність детального аналізу і недостатнє вивчення ролі літературно-музичних вечорів, їхнього виховного потенціалу у навчально-виховному процесі вищої школи в Україні наприкінці ХІХ – на початку ХХ століття, зокрема в чоловічій гімназії та Ніжинському історико-філологічному інституті, зумовили вибір теми нашого дослідження.

Ми ставили за мету проаналізувати роль літературно-музичних вечорів у вихованні студентської молоді наприкінці ХІХ – на початку ХХ століття.

Завдання нашого дослідження передбачають аналіз значення літературно-музичних вечорів та їхнього виховного потенціалу у формуванні культурних уподобань молоді в зазначений період, висвітлення змісту літературно-музичних вечорів в Історико-філологічному інституті та чоловічій гімназії м. Ніжина.

Уперше про багатий потенціал та виховні можливості літературно-музичних вечорів заговорили ще у середині ХІХ століття (1859), коли М. І. Пирогов як фундатор Одеського, а потім Київського навчального округів запропонував ввести їх до плану виховної роботи навчальних закладів з метою підготовки майбутніх студентів до самостійної наукової роботи, без якої він вважав “безплідним навчання в університеті” [2].

М.І. Пирогов розробив правила щодо проведення бесід:

- літературні бесіди мають розбудити в учнів бажання займатися самостійно, висловлювати свої судження вільно, письмово і словесно;
- теми можуть обирати учні або пропонувати вчителі, але всі вони мають бути науковими;
- предметом занять у бесідах є читання учнями власних творів, аналіз і критика їх. Учитель спрямовує дискусію, підводячи її до кінцевої мети (роз'яснення істини). По закінченню дискусії кожний вчитель робить зауваження, вказує на недоліки учнів, які не були помічені в обговоренні, рецензує твори, зазначає позитивні риси;
- критика творів має бути об'єктивною, коректною, не злою і необразливою;
- кращі з творів, подані на літературні бесіди, захищені з позитивною оцінкою, можуть бути зараховані замість обов'язкових творів з того чи іншого предмета;
- участь у літературних бесідах не є обов'язковою, але за бажанням учні можуть обирати ту чи іншу тему і виступати з власними творами [2].

За такими правилами було організовано літературні бесіди у Ніжинській класичній гімназії при Історико-філологічному інституті і, відповідно, самому інституті, про що свідчать архівні матеріали, протоколи бесід.

Розглянемо особливості організації виховного процесу у чоловічій класичній гімназії при Історико-філологічному інституті, оскільки саме в гімназії виникла традиція проведення літературно-музичних вечорів, що найбільшого свого апогею досягне в стінах Історико-філологічного інституту.

Ніжинська класична гімназія (чоловіча) при Історико-філологічному інституті функціонувала упродовж 1840–1917 рр. Її директор (з 1875 року) (професор М. О. Лавровський) у своїх педагогічних працях, визначаючи

головний характер гімназії, зауважував, що у змісті навчального плану мають так органічно поєднуватись предмети, щоб їхня сукупність сприяла гармонійному розвитку усіх сил та здібностей студентської молоді. Отже, гармонійний розвиток дітей забезпечувався різнобічним впливом предметів, в які “закладено найбільшу освітню силу”.

Особливого виховного значення у гімназії надавали предметам естетичного циклу. Зокрема, в гімназії викладали співи, малювання, гімнастику, що часто входили і до змісту літературно-музичних вечорів. Отже, вихованню гімназійної молоді надавали пріоритетне значення, про що свідчить і наявність у навчально-виховному процесі такої форми роботи, як літературно-музичні вечори.

Аналіз архівних матеріалів виявив, що правила, за якими було організовано літературно-музичні вечори, вражали новизною, були оригінальним засобом боротьби із застарілими “язвами школи”. “Безумовно, широко й розумно визначена мета бесід, добровільність участі в них, відсутність дріб'язкої регламентації й сором'язливості, широкий простір самодіяльності учнів, довіра до них та прямий заклик до самостійної праці – всі ці правила були-таки нетиповим явищем у ті часи; до нашого сорому слід зізнатись, що відновлені й у наші часи ці правила справили б враження справжнього прогресу” [2].

Зауважимо, що не тільки характер правил вражав новизною, а й сама ідея літературних бесід. У середніх школах того часу “різки” були узаконені статутом, нерідко практикували кулачну розправу. Очевидно, що в подібних умовах навчання й виховання проведення літературних бесід було незрозумілим. Але такі бесіди мали величезний освітній і виховний потенціал. Передусім це стосується тем бесід, їхньої розробки у творах і в критиці на них.

Архівні джерела свідчать про те, що теми часто пропонували вчителі, а не обирали учні (переважають ті, які входять до гімназійних курсів і повторюються із року в рік). У протоколах наявні також теми, які не могли бути запропоновані вчителями, а були вибрані учнями, наприклад, “Деякі аспекти виховання учнівської молоді”.

Зберігся детальний перелік літературних тем по групах, які розробляли учні: три з народної словесності, одна з допетровської доби, двадцять по XVIII ст. (зокрема, п'ять про Ломоносова і дев'ять про Фонвізіна), двадцять чотири по XIX ст. (з них чотири про Крилова, Грибоедова, Пушкіна, Гоголя, три про Кольцова, дві про Карамзіна і по одній про Дмитрієва, Деніса Давидова і про “Отцы и дети” Тургенєва). Архівні матеріали свідчать про широкий спектр літературних джерел, якими користувалися гімназисти під час підготовки своїх творів. Учасники бесід здебільшого читали багато книжок і розкривали тему різними посібниками, що вважалося справою честі.

Джерела аналізували й опрацьовували ретельно як авторами творів, так і рецензенти. На захист своїх суджень гімназисти використовували цитати, які ретельно перевіряли вчителі на достовірність у першоджерелі.

Зауважимо, що у дискусіях рідко трапляються критичні зауваження до слів і виразів, плану і складу твору. Про орфографію взагалі не йдеться. Ніжинська молодь 60-х років надавала перевагу розмірковуванням про суть справи, розкриттю тем із серйозних проблем, зв'язку теми з широкими питаннями громадського життя.

У зверненнях до громадських питань, спробах наблизити книжну тему до життя простежується стан розвитку тодішньої епохи. Цей період окреслений у бесідах “О некоторых обстоятельствах, препятствовавших России стать на равне с другими странами Европы в образовании”, “Нечто о Малороссии”.

Очевидно, що завдання, які вирішували літературні бесіди, мали простий, правдивий, водночас серйозний та наївний тон, сприяли розвитку учнів та розкриттю їхніх розумових здібностей. Їх використання допомагало подоланню “шкільної рутини”, активізувало пошук нових форм і засобів навчання і виховання.

Розглянемо роль літературно-музичних вечорів у формуванні культурних уподобань молоді в Історико-філологічному інституті Князя Безбородька досліджуваного періоду.

З аналізу архівних документів випливає, що з 80-х років літературно-музичні бесіди стали пріоритетними у вихованні молоді саме у цьому навчальному закладі. Зокрема, у листі до попечителя Київського національного округу від 24 жовтня 1875 року директор Ніжинського історико-філологічного інституту князя Безбородька звертається з проханням дозволити влаштувати “час від часу” вокально-літературні вечори з метою урізноманітнення життя студентів і розвитку в них естетичних смаків. У відповіді на листа зазначено: “...Маю честь повідомити, що дозволяю влаштувати в цьому учбовому році у вільний від навчання час три вокально-літературних вечора для студентів Інституту, спільно з учнями Ніжинської гімназії” [1, спр. 52, с. 14]. Програмою вечора передбачалися декламація та хоровий спів, наприклад, хор “Слався, слався”, хори з “Антигони” Мендельсона, “Хор рибалок” з оп. “Аскольдова могила”, декламації “Суд Марка Кралеви́ча” із збірника слов'янської поеми Гербе́ля, уривки з трагедії Софокла, басні Крилова. [1, спр. 86, с. 34–36].

Зазначимо, що 1880 р. управління Київського національного округу рекомендувало директорові Історико-філологічного інституту провести конференцію з нагоди святкування 25-ї річниці царювання імператора Олександра Миколайовича: “...З цієї нагоди було б бажано, за наявності коштів у вашому навчальному закладі, влаштувати так званий літературно-

музичний вечір, де б мали місце читання вихованцями літературних творів, співи та гра на музичних інструментах, а також інші шляхетні й “высокие удовольствия”, що відповідають дитячому та юнацькому віку” [1, спр. 160, с. 2].

У справі про стан інституту за 1893 рік зазначено, що у вересні цього року конференція інституту просила дозвіл у попечителя округу на відновлення літературно-танцювальних вечорів для студентів інституту, які не проводили з 1883 року. Архівні матеріали свідчать, що такий дозвіл було отримано і 14 листопада в інституті влаштовано перший вечір, на якому студенти виконали хори з “Антигони” Софокла й композиції Мендельсона, а також прочитали реферати про грецьку драму і Данте [1, спр. 572, с. 25].

Збереглася програма студентського літературно-танцювального вечора, що відбувся 19 лютого 1894 року, у вокально-музичній частині якого виступив хор студентів, а також були прочитані реферати про С. П. Шевверева та І. О. Квітку [1, спр. 596, с. 14].

У програмі літературно-музичного вечора, присвяченого 100-річчю з дня народження О. С. Пушкіна (26 травня 1899 року), є численні музичні твори на його слова, серед яких “Владыка дней моих”, “Буря мглою небо кроет”, “Что смекнул, веселья глас” [1, спр. 572, с. 11]. У програмі також вірші й уривки з поем поета: “Полтава”, “Поэт”, “Евгений Онегин” [1, спр. 944, с. 22–23].

Цікавою з погляду аналізу змісту є програма студентського музично-літературного вечора від 8 грудня 1901 року, зміст якої доводить, що викладацький склад та керівництво Історико-філологічного інституту прагнули до формування естетичних смаків молоді з урахуванням здобутків української національної культури.

Нашу увагу привернули музичні номери програми під № 5 I відділення “Закувала та сиза зозуля” та № 7 II відділення “Верховино, ти світку наш”, які мали завершувати відповідне відділення. Програму цього музичного вечора вдалося затвердити лише після відмови виконання наведених вище творів, що підтверджує роль музичного мистецтва у формуванні почуття національної гідності у громади міста і студентів [1, спр. 1192, с. 25]. Отже, прагнення студентства до виконання творів українських композиторів не підтримували. Це вплинуло на зміст майже всіх музично-літературних вечорів, що влаштовували в інституті.

Значного поширення літературно-музичні вечори набули у XX столітті.

Зокрема, 13 квітня 1909 року “Гоголівського ранку” відбулось святкове засідання, присвячене пам’яті славетного вихованця місцевої Alma Mater.

Програма засідання відбулась у такому порядку. Спочатку голова В. І. Рязанов привітав родичку М. В. Гоголя пані Соснович. Потім студенти зачитали реферати: “Идеалы и действительность в жизни и творчестве

Н. В. Гоголя”, “К вопросу о влиянии Гоголя на болгарскую литературу”, “Мистицизм Гоголя”, “Тоголь как любитель античного мира”, “Об оживлении интереса к Гоголю в средней школе”. Також було прочитано авторські вірші, присвячені письменнику: “Памяти Гоголя”, “Слава Гоголю” та уривки з творів Гоголя. Під керівництвом студента Дибяко хор виконав малоросійські пісні. Закінчився “Гоголівський ранок” співами “Славы” [1, спр. 1820, с. 11–35]. У грудні 1909 року було відсвятковано ювілей Кольцова [1, спр. 1820, с. 3].

У справі “Про обустройство историко-филологического кружка” збереглася програма “Кольцовского вечера”, що відбувся 29 листопада 1909 року під керівництвом проф. Рязанова, на якому зібралася майже вся еліта міста. У програмі є, зокрема, такі сольні номери: “На заре туманной юности”, “Сяду я за стол”, “Я был у ней”; дуети “Не скажу ни кому”, “Соловей”; хоріві твори “С радости, весельца”, “Дайте бокал”, “Соловьем залетным”, “Малорусские песни” [1, спр. 1687, с. 3–5].

Аналіз архівних матеріалів 1900–1917 рр. дає підстави для висновку, що однією з головних причин організації літературно-музичних вечорів в Історико-філологічному інституті була й благодійницька діяльність. Зокрема, 26 листопада 1911 року було організовано благодійний спектакль з музично-вокальними відділеннями, кошти від якого передано на утримання учениць жіночої гімназії Крестинської. Також 28 січня і 11 листопада 1912 року було влаштовано благодійні вечори на користь бідних студентів Інституту, а 25 листопада Історико-філологічне товариство влаштувало благодійний літературно-вокальний концерт на користь поранених вояків [1, спр. 1687, с. 1, 4, 71, 67].

Отже, аналіз проведення літературно-музичних вечорів у Історико-філологічному інституті уможливило висновок про те, що вищезазначена форма організації виховного процесу молоді була пріоритетною. Під час проведення цієї форми роботи реалізовували такі завдання: формування культурних уподобань та ідеалів, розкриття мистецьких талантів, спонукання до творчості, а також підготовка студентів до самостійної наукової роботи. Зазначимо, що, оскільки зміст літературно-музичних вечорів був тісно пов’язаний із загальними прогресивними тенденціями, які панували в Україні у досліджуваний період (розвитком українського театру, української літератури, музики, виданням книжок, поширенням бібліотек), то й функцію цих вечорів можна визначити не лише як виховання естетичних смаків та уподобань, а й як дієвий засіб залучення молодого покоління до культурного життя м. Ніжина.

1. Державний архів Чернігівської області у м. Ніжині. – Ф. 1105. – Оп.1. – Спр. 52, 86, 160, 572, 596, 944, 1192, 1687, 1820, 2023.

2. Литературная беседа в Пироговское время // Вестн. Воспитания. – 1900. – № 5. – С. 14–22.

REALIZATION OF EDUCATIONAL POTENTIAL OF LITERARY AND MUSICAL YOUTH EVENING PARTIES IN THE ESTABLISHMENTS OF NIZHYN (THE END OF THE XIXth – THE BEGINNING OF THE XXth CENTURY)

Svitlana Samarina

*Mykola Hohol State University of Nizhyn
Kropyvians'ky Str., 2, UA – 166002 Nizhyn, Chernihiv region, Ukraine.*

The article defines the educational potential and role of literary and musical evening parties in the upbringing of the youth at the end of the XIXth- the beginning of the XXth century. On the basis of the archival and literary sources' analysis it characterizes the aspects of organizing the literary and musical evening parties in the male gymnasium of Nizhyn (1840-1917) and Prince Bezborod'ko historical, linguistic institute.

Key words: educational potential, literary and musical evening parties, male gymnasium, historical and linguistic institute.

**РЕАЛИЗАЦИЯ ВОСПИТАТЕЛЬНОГО ПОТЕНЦИАЛА
ЛИТЕРАТУРНО-МУЗЫКАЛЬНЫХ ВЕЧОРОВ ДЛЯ МОЛОДЕЖИ В
ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ЗАВЕДЕНИЯ Г. НЕЖИНА
(конца XIX – начала XX ст.)**

Светлана Самарина

*Нежинский государственный университет имени Николая Гоголя
ул. Крапивянского, 2, 166002 Нежин, Черниговской обл., Украина*

Раскрыт воспитательный потенциал и роль литературно-музыкальных вечеров в воспитании молодежи конца XIX – начала XX столетия. На основе анализа архивных и литературных источников охарактеризованы особенности проведения литературно-музыкальных вечеров в Нежинской мужской гимназии (1840–1917) и в Историко-филологическом институте князя Безбородька (1875–1917).

Ключевые слова: литературно-музыкальные вечера, воспитательный потенциал, мужская гимназия, Историко-филологический институт.

Стаття надійшла до редколегії 11.02.2010

Прийнята до друку 10.03.2010